

לדון יחידי

ראשי פרקים

- א. מקור הדין – דיני ממונות בשלשה הדיוטות
- ב. דיין שדן יחידי – מחלוקת ר' אבהו ושמואל
- ג. שיטת הרמב"ם – סתירה בדברי הרמב"ם
- ד. הסברים לדברי הרמב"ם
 - 1. כסף משנה בשם הרשב"א
 - 2. אבי עזרי
 - 3. אור שמח
 - 4. נחל יצחק
- ה. קבלת עדות בפני יחיד מומחה
- ו. קיום שטרות בפני יחיד מומחה
- ז. הודאה/כפירה בפני יחיד מומחה
- ח. לדון יחידי לכתחילה/בדיעבד
- ט. לדון יחידי בזמן הזה

דיני ממונות נידונים בשלושה דיינים. הגמ' בסנהדרין ה, ב אומרת "ואם הדיין מומחה לרבים דן אפילו יחידי". ננסה לבחון במאמר זה באלו מקרים ובאלו חלקים בדיון בבית הדין התירו לדיין מומחה לרבים לדון ולפסוק ופסיקתו נחשבת כשל שלשה דיינים.

א. מקור הדין - דיני ממונות בשלשה הדיוטות

במשנה ראשונה בסנהדרין נאמר: "דיני ממונות בשלושה גזילות וחבלות בשלושה" הגמ' שם ג, א מסבירה: דיני ממונות שהם הודאות והלואות – בשלושה הדיוטות. גזילות וחבלות – בשלושה מומחין. ונחלקו בגמ' רבא ור' אחא בריה דר' איקא מהיכן לומדים זאת? רבא אומר מעיקר הדין היו צריכים להיות שלושה דיינים מומחים, אלא משום דר' תנינא שסובר "דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה, שנאמר "משפט

אחד יהיה לכם". ומה טעם אמרו דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה, כדי שלא תנעול דלת בפני לווין". מאותו טעם דורש רבא בגמ' שלא נצריך בדיני ממונות שלושה דיינים מומחים אלא מספיק שלושה הדיוטות, כדי שלא לנעול דלת בפני לווין.

ר' אחא בריה דר' איקא חולק על רבא וסובר מעיקר הדין בדיני ממונות צריך דיין אחד (לפי רוב הראשונים גמיר ור' חננאל סובר דיין מומחה) שנאמר "בצדק תשפוט עמיתך", ובאו חכמים ותיקנו שלושה דיינים הדיוטות ומסתמא אחד מהם יהיה דיין גמיר.

רש"י מסביר שהמחלוקת של רבא ור' אחא תלויה האם דורשים עירוב פרשיות? לפי רבא יש עירוב פרשיות ור' אחא סובר שאין עירוב פרשיות.

תוס' גא ד"ה "ומדאוריתא" שואל על רש"י אם ר' אחא סובר כמ"ד אין עירוב פרשיות א"כ מדוע צריך את הפסוק "בצדק תשפוט עמיתך" לכן סובר תוס' שדברי ר' אחא נאמרו אף למ"ד שיש עירוב פרשיות.

במסקנת הגמ', הגמ' שואלת מאי נ"מ בין רבא לר' אחא? ותגמ' אומרת שהנ"מ דברי שמואל שסובר: "שניים שדנו דיניהם דין אלא שנקראו בי"ד חצוף". לרבא לית ליה לשמואל ור' אחא אית ליה דשמואל.

ב. דיין שדן יחידי מחלוקת ר' אבהו ושמואל

בענין דיין שדן יחידי האם נחשב דינו דין ישנה מחלוקת אמוראים בגמ' סנהדרין ה,ב: אמר שמואל שניים שדנו דיניהם דין, אלא שנקראו ביד חצוף ר' אבהו חולק וסובר שניים שדנו דיני ממונות לד"ה אין דיניהם דין.

הגמ' שואלת על דברי ר' אבהו מגמ' בכורות כה,ב: שכתוב "דן את הדין וזיכה את החייב, חייב את הזכאי, טימא את הטהור, טיהר את הטמא. מה שעשה עשוי ומשלם מביתו" רואים מדברי הגמ' שישנה אפשרות שאדם יחידי ידון ומתרצת הגמ' הבי"ע כגון שקיבלוהו עליהו.

ואיכ יוצא שר' אבהו מודה במקרה שקבלו עליהם את הדין יכול לדונם יחידי. התוס' ד"ה "שניים" מסביר בדברי שמואל שאמר: "שניים שדנו דיניהם דין" זה לאו דווקא שניים אלא ה"ה אפילו דיין אחד ולמה כתבו שניים לומר שאפילו שניים נקראים בי"ד חצוף.

בדברי הגמ' דלעיל נחלקו הראשונים בה"ג (מובא ברא"ש) פוסק כשיטת שמואל, אע"ג שרבא לא סבירא ליה את דברי שמואל, אבל כיון שר' נחמן פוסק כמותו הלכה כר' נחמן בדיני.

רי"ף, רא"ש חולקים וסוברים כר' אבהו כי הלכה כאמוראי בתראי כרבא שסובר כדעת ר' אבהו.

וכן פסקו הטור והשו"ע סימן ג' וזה לשון הטור: "אין ב"ד פחות משלושה וכל שלושה נקראים ב"ד ואפילו הדיוטות". (לשיטת הרמ"ה סובר שלושתם צריכים להיות גמירי, לשיטת הרא"ש משמע שדיין אחד צריך להיות גמיר).

ג. שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם סנהדרין ב,י: "אעפ"י שאין ב"ד פחות משלושה מותר לאחד לדון מן התורה שנאמר: "בצדק תשפוט עמיתך" ומדברי סופרים עד שיהיו שלושה. ושניים שדנו אין דיניהם דין.

שואל הכסף משנה (ועוד אחרונים): הרי הרמב"ם סותר את דבריו, שבתחילה כתב "מותר לאחד לדון מן התורה שנאמר בצדק תשפוט עמיתך" משמע שסובר כר' אחא בריה דר' איקא ובסוף ההלכה כתב "ושניים שדנו אין דיניהם דין" משמע שפוסק כר' אבהו והגמ' אמרה שהנפ"מ בין רבא לר' אחא הם דברי שמואל שסובר שניים שדנו דיניהם דין אלא שנקראים ב"ד חצוף וא"כ לפי הגמ' יוצא שמי שסובר בצדק תשפוט עמיתך סובר כדעת שמואל ששניים שדנו דיניהם דין ואילו הרמב"ם פסק כר' אחא ובסוף ההלכה כתב שניים שדנו אין דיניהם דין.

ד. הסברים לשיטת הרמב"ם

1. כסף משנה בשם הרשב"א

הכסף משנה בהמשך דבריו שם כתב ששאלה זו נשאלה לרשב"א וענה ששיטת הרמב"ם היא שמדינא אפשר לדון ביחידי כר' אחא, אבל משום יושבי קרנות תיקנו שצריך שלושה דיינים הדיוטות, ואלמוה חכמים לתקנתא זו שגם אם ידונו שניים בדיעבד אין דיניהם דין.

2. אבי עזרי (סנהדרין פ"ב)

הרב ש"ך שואל על פירוש זה אם הרמב"ם פוסק כר' אחא הרי הרמב"ם פוסק בחלי. סנהדרין ה, ח וזה לשונו:

לפיכך דנים בהודאות והלוואות וכיוצא בהם בחו"ל. אע"פ שאין בי"ד של חו"ל אלקים, שליחות בי"ד של ארץ ישראל עושין.

ואם הרמב"ם פסק כר' אחא הרי מעיקר הדין אף הדיוטות סגי שהרי נאמר בפסוק "בצדק תשפוט עמיתך" וא"כ מדוע הרמב"ם כותב הטעם בהודאות והלוואות משום שליחותיהם של ארץ ישראל (כן הקשה הש"ך בסימן ג' ס"ק א.).

ועוד קשה: אם הרמב"ם סובר שאפשר לדון יחידי כר' אחא א"כ נחשב שם בי"ד ואכי"ך פסק בפ"ב הלכה יא: "הרי זה מותר לו לדון יחידי אבל אינו נחשב בי"ד וכן פסק שם ה, יח. "יחיד שהוא מומחה לרבים אעפ"י שהוא דן דיני ממונות יחידי אין ההודאה בפניו הודאה!"

לכן צריך לומר בשיטת הרמב"ם שהוא פוסק כר"ב וכו' אחא ומן התורה צריך שלושה דיינים מומחים כי הוא סובר כמ"ד יש עירוב פרשיות וכל זה לענין שיחול שם בי"ד אבל לענין לדון את הדין לומדים זאת מהפסוק "בצדק תשפוט עמיתך" שאף דיין יחידי יכול לדון וזה אף לר' אבהו, והמחלוקת ביניהם לענין שיקרא שם בי"ד – לר' אבהו צריך שלושה דיינים והפסוק "בצדק תשפוט עמיתך" מדבר על היתר לדון, ור' אחא סובר שהפסוק "בצדק תשפוט עמיתך" מלמדנו גם לדון, וגם להיות שם בי"ד. אמנם, עדיין צ"ע איך הרמב"ם פסק "שניים שדנו אין דיניהם דין" הרי הסברנו שגם ר' אבהו וגם רב אחא מסכימים שאפשר לדון יחידי?

וי"ל שלענין פס"ד אין דיניהם דין, שהרי אין עליהם שם בי"ד אבל לדון אין צריך שם ביד אלא אחד יכול לדון ולכן פסק הרמב"ם "שניים שדנו (דהיינו שרוצים להוציא פסק דין) אין דיניהם דין".

להבנת דברי הרב ש"ך צריך לאמר "לדון" דהיינו כנראה שמיעת בע"ד, חקירת עדים וכו' ולזה לא צריך שם בי"ד ומספיק אחד אבל לפסוק דין דהיינו לאמר חייב/זכאי צריך שם בי"ד והם שלושה דיינים.

3. אור שמח (סנהדרין ב, י)

האור שמח מנסה להציע אפשרות שהרמב"ם הולך בשיטת רבינו חננאל שכתב "מדאורייתא חד נמי כשר" מדובר על דיין מומחה סמוך, וחכמים

תיקנו שאפשר לדון דיני ממונות בשלושה הדיוטות לפיכך בחו"ל שהיו חסרים דיינים סמוכים תיקנו תקנה זו, אבל בארץ ישראל לא צריכים לתקנה זו ולכן שניים שדנו אין דיניהם דין כי זה נוגד את תקנת חכמים (כעין זה כתב נתיבות המשפט ג,א בשיטת הרמב"ם).

4. נחל יצחק (הלכות דיינים סימן ג ענף א)

לכאורה אפשר לאמר בדברי הרמב"ם שפסק שניים שדנו אין דיניהם דין משום דקיי"ל דבעי בי"ד נוטה ואין בי"ד שקול כמבואר בסנהדרין ג, ב: ואם כן איך אמרנו דבר תורה אחד כשר (הרי צריך בי"ד נוטה) היינו משום שביחיד לא שייך לומר אין בי"ד שקול דמי יחלוק עליו, אבל בשניים שייך לאמר שהם תולקים וצריך דין נוסף כדי שיהיה בי"ד נוטה, ומה שפסק שמואל "שניים שדנו דיניהם דין אלא שנקראו בי"ד חצוף" סובר כ"י יאשיה סנהדרין ג,א דלא מצריך בי"ד נוטה בדיני ממונות. ועל כן פסק הרמב"ם שדין יחידי יכול לדון שנאמר בצדק תשפוט עמיתך אבל מ"מ שניים שדנו אין דיניהם דין משום דלא הוי בי"ד נוטה.

במסקנת דבריו דוחה פירוש זה כי קשה לאמר בדברי שמואל שאינו סובר בי"ד נוטה כיון שפסק שמואל שניים שדנו דיניהם דין וממילא לא מצריך בי"ד נוטה.

לכן צריך לאמר בדברי הרמב"ם כמו שכתב הכס"מ בשם הרשב"א שאף שמן התורה חד כשר מ"מ כיון שתיקנו חז"ל דבעינן שלשה הוי זה לעיכובא, ומדרבנן שניים שדנו אין דיניהם דין.

והביא ראייה לדבריהם מהירושלמי ברכות פ"ז הלכה א: בברכת הזימון ישנה מחלוקת חד אמר: שלושה חובה שניים רשות, וחד אמר: אני אין לי אלא משנה: "שלושה שאכלו כאחת חייבים לזמן" וממשיך הירושלמי ואומר שמחלוקת זו תלויה במחלוקת אחרת. שמואל אמר: שניים שדנו דיניהם דין. ור' יוחנן אמר אפילו שניים שדנו אין דיניהם דין שמואל סובר כמ"ד ששלושה חייבים לזמן ושניים הרשות בידם ור' יוחנן סובר כמ"ד שסובר שחובת הזימון דוקא בשלשה כמו בדין.

לפי זה אומר הנחל יצחק אם מן התורה אחד כשר ממילא שניים שדנו דיניהם דין א"כ כיצד הירושלמי מדמה מחלוקת זו לברכת הזימון הרי לענין דין, התורה גילתה בפירוש שאפשר לדון יחידי אבל בברכת הזימון אין פסוק מהתורה שהרי עיקר דין הזימון הוא מדרבנן וכיצד משווים דין דאורייתא לדרבנן, אבל אם נסביר כמו פירושו של הכס"מ שגם למ"ד דס"ל ד"ת אחד כשר, גם כן סובר ששניים שדנו אין דיניהם דין משום תקנת רבנן שמצריכים

לדון דווקא בשלושה דיינים והוי זה לעכובא, אי"כ מובנת ההשוואה בין דין של שלשה דיינים לבין דין ברכת הזימון. שבשניהם מדובר בתקנת רבנן.

ה. קבלת עדות בפני יחיד מומחה

כתב הרמב"ם בהלי' סנהדרין ב,יח:

יחיד שהוא מומחה לרבים אעפ"י שדן דיני ממונות ביחידי אין ההודאה בפניו הודאה בפני בי"ד, ואפילו היה סמוך, אבל השלושה אעפ"י שאינן סמוכים והרי הן הדיוטות ואין אני קורא בהם אלוקים. הרי ההודאה בפניהם הודאה בפני בי"ד. וכן הכופר בפניהם ואח"כ באו עדים הוחזק כפרן ואינו יכול לחזור ולטעון.

וכתב שו"ת התשב"ץ (חלק א שאלה א) – משמע לפי דברי הרמב"ם שיחיד מומחה לא יוכל לקבל עדות שהרי כל עדות שיאמרו בפניו הרי יכולים לחזור בהם שהרי לא נחשב הודאה וכפירה כי אין עליו שם בי"ד וה"ה לקבלת עדות (וכ"כ הש"ך מו,ע שיחיד מומחה יכול לדון לבדו על שטר שנתקיים בבי"ד כשמכירים הקיום, אבל אין יכול לדון לבדו כשמכירים העדאת העדים, דלענין קבלת עדות לא מהני יחיד מומחה).

הרשב"א (בי"ק צ,ב) בסוגיה "אין עד נעשה דיין" כתב על דברי הגמ' שם "תניא, סנהדרין שראו אחד שהרג את הנפש מקצתן נעשו עדים ומקצתן נעשו דיינים דברי ר' טרפון. ר' עקיבא אומר כולם עדים". אומר הרשב"א אם דיין אחד מומחה ראה את המעשה לא מסתברא שדיין אחד מוציא ממון ע"פ ראייתו לבד שעל פי שני עדים יקום דבר אמר רחמנא. מדדיקים האחרונים בדברי הרשב"א (ר' שמואל רוזובסקי בשיעוריו על מסכת סנהדרין) מדוע הרשב"א נתן טעם שיחיד מומחה שראה אינו יכול לדון כי צריך שני עדים הרי יכל לאמר שלא יכול לדון שהרי קבלת עדות צריכה שלושה דיינים כמו שאמרנו בדברי הרמב"ם וא"כ דיין אחד לא יכול לקבל עדות. ע"כ צ"ל בדעת הרשב"א שסובר שקבלת עדות יכולה להעשות ע"י דיין מומחה.

קצוה"ח (ז,ה) מבין בדברי הרשב"א כך: אם יצטרף לדיין עד נוסף יכול לדון עפ"י ראייתו ואע"ג דקבלת עדות לעולם צריכה שלושה דיינים וא"כ איך יכול הדיין לקבל עדות ביחידי זה אינו שהרי מה שמצריכים קבלת עדות בשלושה משום שכל פחות משלושה דיינים הוי כמו עד מפי עד אבל אם הוא בעצמו רואה עדות לא שייך עד מפי עד ולכן יכול לדון יחידי.

ר' שמואל רוזובסקי שואל על דברי קצוה"ח: מה שאנו מצריכים בקבלת עדות שלושה דיינים – לא מפני שזה לא יראה כעד מפי עד אלא הטעם ששלושה דיינים נחשבים שם ב"ד וצ"ע.

אפשר למצוא סיעתא לדברי קצוה"ח. המחבר (תו"מ כח, כ) כתב: "אין שניים ראויים לקבלת עדות ואם קבלו לא עשו כלום". וכתב הסמ"ע ס"ק נח שטעם השו"ע הוא: ששניים לא מקבלים עדות דהוי ליה כעד מפי עד. נראה מדברי הסמ"ע שקבלת עדות מצריכה שלושה דיינים שלא יראה כעד מפי עד, ודלא כר' שמואל רוזובסקי. אמנם בחידושי הרי"מ הלכות דיינים סימן ג מביא את התומים שסובר, שלענין קבלת עדות ודאי בעינן ג' מדאורייתא דאל"כ הוי עד מפי עד וחלק עליו וסבר: כיון שמדאורייתא סגי בחד ונחשב ב"ד אי"כ ה"ה לענין קבלת עדות ומה שכתבו התוס' ב"ב מ, א שקיום שטרות בעינן ג' משום דלא להוי עד מפי עד היינו דווקא בקיום שטרות משום שבקיום אין פוסקים את הדין כלל, רק שמעידים וכותבים שהעדים העידו בפניהם, ולכך שראו לפני ב"ד אחר הוי עד מפי עד, אבל לענין שפוסק את הדין בעצמו אי"כ יכול לקבל עדות, ומה שכתב המחבר בסימן כח, כא שקבלת עדות צריכה ג' מומחים, פירוש שיודעים כיצד נעשית קבלת עדות, אבל אם יחיד מומחה דן אפשר שיכול לקבל עדות יחידי.

נתיבות המשפט (ג,ג) כתב: לכאורה תמוהים דברי הרמב"ם שלפי דבריו ההודאה לפני דין מומחה לאו הודאה ויכול להחליף את הטענות, וא"כ כ"ש שאין יכול לקבל עדות שהרי אין לו שם ב"ד, והרי קבלת עדות צריכה ב"ד ועוד איך יכול לדון ולאמר פלוני אתה חייב הרי אפשר לו להחליף הטענות וההודאות וגם אין סברא לאמר שחכמים יתקנו שמומחה יחידי יכול לדון ויש אפשרות לבע"ד לחזור מטענותיו. (ודוחק לומר שמקבל את העדות בפני שלושה דיינים ואח"כ ממשיך לדון יחידי כיון שהיו צריכים לפרש זאת והברייתא מדברת בסתמא).

לכן נראה לפרש בדעת הרמב"ם שכל מקום שמותר לו לדון יכול לקבל הטענות והעדות, ואינם יכולים לחזור בהם לא העדים ולא הבע"ד (דלא כדברי הש"ך). ומה שכתב הרמב"ם ביחיד מומחה שההודאה בפניו אינה הודאה, לענין שיהיה לו דין שטר וגם אין ב"ד אחר יכול לדון מתוך אותו כתב. ומה שכתב הרמב"ם דלא הוחזק כפרן בפני יחיד מומחה, היינו שנאמן לטעון פרעתי אח"כ כיון שלא הוחזק כפרן בב"ד אבל לטעון פרעתי קודם, אף כשדן בפני יחיד מומחה אינו יכול לחזור ולטעון.

החזו"א (סנהדרין סימן טו, ס"ק ג) מעיר על דברי הנתיבות וכתב שאין מקום לדברים אלו אלא א"כ הוא תקנת חכמים, שהרי מדאורייתא ודאי שקבלת עדות צריך ג' כדאמרינן בגמ' כתובות כב, לענין קיום שטרות שמצריכים ג'.

בשו"ע כח, כא נפסק: "קבלת עדות צריך שלושה מומחים יודעים הלכות עדות כשר ופסול וזהירין בקבלתן לכוין עדות כל אחד".

רע"א מעיר על דברי השו"ע ומביא שו"ת המיוחסות לרמב"ן סימן קיב שכתב: יחיד מומחה שיכול לדון אפילו ביחיד יכול לקבל עדות ג"כ ביחידי (ומשמע כדברי נתיבות המשפט).

ו. קיום שטרות בפני יחיד מומחה

כתב הטור חו"מ מו: "וכיצד הוא הקיום באים עדי השטר ומעידים לפני שלושה אפילו הן הדיוטות זאת היא חתימתנו".

הב"י מביא את הנמוקי יוסף שכתב: אם עושים את הקיום בפני שניים זה דומה לשניים שמעידים ששמעו מפי עדים זה ודאי אינו כלום, דעד מפי עד הוא, אבל כשהם שלושה נחשב ב"ד וזה דומה לפסק דין.

וכ"כ הד"מ בדעת המרדכי שסובר שאם קיימו בשניים לאו קיום הוא.

בתרומת הדשן סימן שלב¹ (מובא בב"י) נפסק: רב היושב בישיבה שקיים שטר ביחידי אי אתי בע"ד ומערער יכול להיות דלא מהני אמנם מנהג פשוט הוא לתופשי ישיבה שחותמים ביחיד לקיים שטרות ואפשר דכהאי גוונא מנהג מבטל הלכה בדבר שבממון. על כך הגיב הב"י וכתב: אנו לא שמענו על מנהג זה.

ובשו"ע סימן מו פוסק – אין מקיימים שטרות אלא בפני שלושה מפני שהוא דין.

הרמ"א הוסיף: ואם קימוהו בשניים לא הוי קיום ויש מי שכתב מאחר שנהגו שהרב תופס ישיבה מקיים ביחידי מנהג כזה מבטל הלכה וני"ל הטעם דס"ל

¹ עיי"ש בתשובה שכתב שמדינא אם קיימו את השטר באחד מומחה אין נחשב מקיים וראיתו מהגמ' כתובות כב, א. שכתוב שאם יוצא שטר בשמו של ב"ד של ר' אשי מקבלים שטר זה, ומסביר רש"י שם שאחד המקיימים היה רב אשי ואעפ"כ מצריכים שלושה דיינים. אולם ד"מ כבר כתב שאין ראיתו ברורה, שאפשר לאמר שלא רצה לקיים את השטר ביחידי אבל אם היה עושה אפשר דמהני.

דלענין קיום שטרות דרבנן דיחיד מומחה דינו כשלושה הדיוטות ומיקרי ביי"ד כמו שנתבאר בסימן ג דאע"ג דאין יחיד מומחה בזמן הזה מ"מ לענין קיום שטרות דרבנן יש לסמוך עליו.

הש"ך ס"ק ח העיר: אין טעם זה של הרמ"א נכון, דלא דמי קיום שטר לדין, דדווקא לענין דין הוי יחיד מומחה כשלושה אבל לא לענין הודאה וקיום כי לגבי קיום שטר אם אין שלושה דיינים נחשב כעד מפי עד וצריך שלושה שהם נחשבים ביי"ד. מ"מ לענין מה שנהגו שיחיד מומחה מקיים שטר, זה אנו אומרים מנהג מבטל הלכה.

התומים (אורים מו, י) כתב טעם למנהג הואיל ונהגו כך הו"ל כקבלוהו עליהו וכאילו מתחילה התנה שיהא נאמן הרב יחידי לקיים וכל תנאי שבממון תנאי קיים.

להבנת מחלוקת הרמ"א והש"ך נוסף ביאור: הרמ"א משווה בין יחיד מומחה שיש לו הכח לדון יחידי וה"ה לקיום שטר לעומת זאת הש"ך סובר מה שיכול יחיד מומחה לדון זה דווקא לדון אבל לענין קיום שטר שצריך שם ביי"ד דלא להוי עד מפי עד אינו יכול לקיים השטר. (ועיין בחידושי הר"מ הלכות דיינים סימן ג' שכתב כעין דברי הש"ך לחלק בין לדון יחידי לבין קיום שטר עיי"ש) ואולי אפשר לתלות מחלוקת ש"ך והרמ"א בחקירה של שטר שעדיין אינו מקוים מה תוקפו הגמי' בגיטין ג, א: "דאמר ר"ל עדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בבי"ד ורבנן הוא דאצרוך".

וישנה חקירה² כל עוד שהשטר אינו מקוים בבי"ד מה תוקפו:

צד אחד אומר: ששטר שאינו מקוים נחשב כמי שנחקרה עדותן בבי"ד, ורק רבנן הצריכו קיום במקרה שטוען מזויף (משמע בלי טענת מזויף נחשב שטר בר תוקף) או שנאמר כל עוד שאין קיום לשטר השטר כחספא בעלמא ורבנן הצריכו קיום לשטר כדי שיהא עליו שם שטר ויוכל לגבות ממנו.

ואפשר לאמר שהרמ"א שסובר שאפשר לקיים את השטר ביחידי כנראה סובר כצד הראשון בחקירה שהשטר נחשב כבר כמי שנחקרה. ורק רבנן הצריכו קיום שלא יטען מזויף וא"כ מספיק לקיים ביחידי. אבל הש"ך סובר כצד השני בחקירה ששטר כל עוד שלא קוים נחשב כחספא בעלמא ולכן צריך קיום לשטר שיהא בר תוקף לגביה וממילא צריך שם ביי"ד כדי לתת לו תוקף, ולכן צריך שלושה דיינים ואין מספיק דין יחידי.

² עיין אבן האזל הלכות מלווה ולווה יד, יד. קובץ שעורים ב"ב תפ.

בשו"ת הרשב"ש סימן תעא דן במקרה שהביאו לפניו שטרות שכתוב בהם "במותב תלתא כחדא הוינא וחד ליתוהי" וכתב על זה איך אפשר שכל השטרות שמגיעים לידי כתוב בהם ששלושה דיינים ישבו לקיים את השטר וקרה אונס לאחד מהדיינים כגון שהלך למדינת הים או מת. על כן אני חושש שכנראה בקיום שטרות מושיבים שני דיינים וכותבים כך ואם הדבר כן הוא טעות גדולה דלית הלכתא כשמואל שאמר שניים שדנו דיניהם דין וכ"כ הרמב"ם וה"ה לקיום שטרות.

היוצא מדבריו להשוות בין יכולת לדון לקיום שטר (כדברי הרמ"א ודלא כש"ד).

ז. הודאה/ כפירה בפני יחיד מומחה

כתב הרמב"ם הלכות סנהדרין ה יח – "יחיד שהוא מומחה לרבים אע"פ שהוא דן דיני ממונות ביחיד אין ההודאה בפניו הודאה בפני ביי"ד, ואפילו היה סמוך, אבל השלושה אע"פ שאינן סמוכים והרי הן הדיוטות ואין אני קורא בהם אלוקים הרי ההודאה בפניהם הודאה בבי"ד. וכן הכופר בפניהם ואח"כ באו עדים הוחזק כפרן ואינו יכול לחזור ולטעון".

הרא"ש חולק וסובר שיחיד מומחה נחשב כשלושה, והודאה בפניו הוי הודאה. וכן הכופר בפניו הוחזק כפרן.

נפסק בשו"ע ג, ב: "כל שאינם שלושה ולא קיבלום עליהם ואינם מומחים לרבים) אפילו הם סמוכים בארץ ישראל הודאה שמודים בפניהם כמי שמודה חוץ לבי"ד ויכולים להחליף טענותיהם שטענו בפניהם הכופר בפניהם ואח"כ באו עדים לא הוחזק כפרן.

וכבר העיר הסמ"ע, ז על דברי השו"ע וכתב: (משמע שפוסק כדעת הרמב"ם). לכאורה דין זה תלוי במחלוקת רמב"ם רא"ש, ותימה על הרמ"א שלא כתב בלשון פלוגתא על דברי המחבר. ואפשר לאמר בדוחק מה שכתב הרמ"א מומחה לרבים ה"ל שהמחוס לרבים עליהם דכה"ג מהני.

הש"ך סק"ח – חולק על הסמ"ע שהרי אפילו המחוס לרבים סוף סוף לא הוה ליה ביי"ד. אלא הסיבה שהרמ"א לא הביא פלוגתא, משום שבלשון המחבר עצמו אין הכרע כ"כ שאפשר לאמר סמוכים שאינם מומחים.

ולענין דינא אם הם סמוכים ומומחים אין הודאתו הודאה ולא כדעת הרמ"א.

קצוה"ח ג,ג – מביא שיטת כנה"ג שסובר בדעת הרמב"ם דהודאה בפני יחיד מומחה לאו הודאה אבל כפירה בפני יחיד מומחה נחשב כפרן. והביא ראייה מלשון הרמב"ם שכתב ברישא לגבי הודאה שבפני שלושה נחשבת הודאה ובפני יחיד מומחה כתב שאין הודאתו הודאה, אבל בסיפא לגבי דין כפירה כתב "הכוfer בפני שלושה הדיוטות נחשב כפרן" אבל לא כתב בפני יחיד מומחה לא נחשב כפרן משמע מדבריו שכופר בפני יחיד מומחה נחשב כפרן, וממשיך ואומר שכן דעת הב"י בספרו הכסף משנה.

קצוה"ח תמה על דבריו, שהרי בשו"ע כתוב במפורש, שכפר בפני יחיד מומחה לא נחשב כפרן וכיצד כותב שהב"י סובר שנחשב כפרן.

הפתי"ש ס"ק ה מביא תשובת שבות יעקב (חלק א סימן קלז) שסובר שדווקא לענין הודאה בפני יחיד לא נחשב הודאה אבל כופר בפני יחיד הוחזק כפרן דכיון שדנו לפניו ודינו דין א"כ ודאי מגלה דעתו והוחזק כפרן (כדעת כנסת גדולה).

וכתב עוד בדעת הרמב"ם דווקא ביחיד מומחה אמרינן לא נחשבת הודאה בפניו, משום שיש סברא שיהא נאמן לאמר להשטות נתכון או שלא להשביע, אבל נגד שני דיינים שקיבלו עליהם לא יוכל להכחישם וממילא הודאה בפניהם נחשבת הודאה, ומה שכתב הרמב"ם "אבל ג' הדיוטות" היינו שדיבר בהווה שסתם בבי"ד הם של שלושה או יחיד מומחה אבל בקבלוהו עליהם שניים הודאתו הודאה כמו ג' הדיוטות.

כעין זה כתב התומים ג,ד: מה שכתב הרמב"ם שההודאה בפני יחיד מומחה לאו הודאה צ"ל שיש הבדל בין יחיד לשניים, שהרי מצאנו לגבי נאמנות תרי כמאה א"כ מדוע בפני שלושה נחשבת הודאה ובפני שניים לא נחשב הודאה? צ"ל שזה לא מטעם נאמנות אלא בגדר שם ביי"ד ולכן שלושה נחשבים שם ביי"ד אבל שניים אין להם שם ביי"ד. אומר התומים זה דווקא בשני דיינים בלתי סמוכים אבל כשהם סמוכים א"כ הם יכולים לדון וכ"ש להודות בפניהם.

ומה שנחלקו הרמב"ם והרא"ש בהודאה לפני יחיד מומחה. לפי הרמב"ם לא נחשבת הודאה שהרי יכול להכחישו ולאמר שקר אתה דובר דע"א אינו נאמן בממון א"כ אף כשאינו מכחישו אין הודאתו חשובה ואינה בגדר הודאה בבי"ד, והרא"ש צ"ל שיכול להכחישו אבל כ"ז שאינו מכחישו הוי בגדר הודאה בבי"ד כיון שיש לו רשות לדון. צריך לברר דברי התומים שכתב בשיטת הרא"ש "שיכול להכחיש את הדין וכ"ז שאינו מכחישו הוי בגדר

הודאה" והרי אנו מתייחסים להודאה כדבר מחייב ואיך כתב שיכול להכחישו?

אפשר להסביר לפי דברי השבוי"י שכתב הודאה בפני יחיד אינה הודאה שיכול לאמר להשטות נתכונתי במיגו דאי בעי כפר ומכחיש את הדיין שלא הודה לפניו, ויש החולקים (הרא"ש) יסברו שזה לא הוי מיגו כיון שכל זמן שעומד בבי"ד הדיין נאמן, וגם צריך ליטע עכ"פ שבועה דאורייתא להכחישו.

הרדב"ז (ח"ג שאלה תתקמד) הודאה בפני יחיד לאו הודאה אבל במקרה שקבלוהו עליהו בעלי דינים או שבררו אותם הציבור ההודאה בפניו הודאה מחייבת, דלכל דבר בירוהו וכן מעשים בכל יום במצרים (וכ"כ שו"ת הרשב"א סימן אלף קכ"ו).

ח. לדון יחידי לכתחילה / בדיעבד

איתא בסנהדרין ד, ב: ת"ר דיני ממונות בשלושה ואם היה מומחה לרבים דן ואפילו יחידי, א"ר נחמן כגון אנה דן דיני ממונות ביחידי.

תוס' ד"ה "כגון" שואל: והרי למדנו במשנה מס' אבות אל תהי דן יחידי שאין יחידי אלא אחד הקב"ה? מתרץ תוס' עצה טובה קמ"ל שלא יטעה, ומה שאמר ר' נחמן "כגון" אנה דן" הכוונה שיכול לדון אבל למעשה אינו דן. א"נ כיון שהיה רגיל אין לחוש שמא יטעה ולכן הרשה לעצמו לדון יחידי.

כתב הרמב"ם סנהדרין ב, יא "אחד שהיה מומחה לרבים או שנטל רשות מבי"ד הרי זה מותר לו לדון יחידי, אבל אינו חשוב בי"ד, ואעפ"י שהוא מותר מצוות חכמים הוא שמושיב עמו אחרים, שהרי אמרו אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד".

הלחם משנה שואל: הרי הרמב"ם בפ"ד פסק "מי שאינו מומחה אעפ"י שנטל רשות אין דינו דין" וכיצד פסק כאן שיכול לדון יחידי ותירץ שכאן הרמב"ם מדבר בקבלוהו עליהו, ועדיין קשה אם קבלוהו עליהו, אפילו לא קיבל רשות מבי"ד יכול לדון, ותירץ שהחידוש של הרמב"ם שאפילו קיבלוהו עליהו וגם קיבל רשות מבי"ד עדיין אסור לו לדון לכתחילה.

הבי"ח בסימן ג' מבין בשיטת הרמב"ם: מומחה לרבים אינו יכול לדון בכפיה וממילא הדין שכתב הרמב"ם כאן אל תהי דן יחידי זה מדובר שקבלוהו עליהו ויש מצוות חכמים להושיב אחרים עימו, אבל לשיטות החולקים תוס' והרא"ש שסוברים שמומחה לרבים יכול לדון בכפיה ממילא מצוות חכמים

שיושיב עמו בדין רק כאשר דן בכפיה, אבל אם דן מרצונם בקבלוהו עליהו אין צריך להושיב אחרים עימו בדין.

הגר"א ג, כ כותב: אם בקבלוהו עליהו אף בהדיוט מותר לו לדון יחידי לכתחילה, ומביא מקור וראייה לדבריו מהירושלמי ריש סנהדרין "רב אבהו הוה יתיב דין בכנישתא מדרתא דקיסרין לגרמיה א"ל תלמידוי ולא כן אלפין רבי אל תהי דן יחידי? אמר לון כיון דאתון חמי לון יתיר דין לגרמי ואתון לגבי כמי שקבלוהו עליהם ותני כן בד"א שלא קבלוהו עליהם אבל קבלוהו עליהם דן אפילו יחידי.

ש"ך ג, י – מביא תשובת מהרש"ל שסובר שאפילו בקבלוהו והוא מומחה אסור לו לדון יחידי ובאמת הראייה מהירושלמי דלעיל היא תיובתא למהרש"ל, ומסיים הש"ך: לענין דינא האידנא בזמן הזה דליכא מומחה צ"ע, שהרי אפשר לאמר דווקא במומחה מהני קבלה וכך ההבנה בירושלמי, אבל בזמנינו שאין מומחה לא מועיל שיקבלו אותו לדונם, ורק אם יודיע להם שאינו יודע לדון דין תורה או שדן אותם בדין פשוט ונחשב מומחה לענין זה, אז מועיל כקבלוהו עליהם לדונם יחיד.

קצוה"ח ג, ד – לא מסכים לדברי הש"ך וסובר שגם בדין פשוט שלפי דעת הש"ך אם קבלוהו עליהם יכול לדונם גם במקרה כזה בעל נפש ירחיק עצמו מזה.

בשו"ת התשב"ץ סימן ק"ס מובא שנשאל בדבר מינוי של הריב"ש (מטעם השלטון) להיות דין יחיד של קהילות יוצאי ספרד באלג'יר וענה בתשובה שהוא מתנגד למינוי ומביא את המשנה שאומרת אל תהי דן יחידי ומביא גמ' ב"ק, פ, א: "אמר ר' שמעון שזורי מבעלי בתים שבגלילי היו בית אבא ומפני מה חרבו שהיו מרעים כחורשין ודנים דיני ממונות ביחידי" ומסיים ורק אם קבלוהו עליהו שידונם יחידי יכול לדונם.

שו"ת הרדב"ז חלק ג' (שאלה תתקמ"ד) שנשאל על מה סמכו בארץ מצרים לדון יחידי³ והרי למדנו אל תהי דן יחידי? והסביר כיון שדין תורה יכול לדון

³ כתב הרדב"ז: המנהג במצרים לדון יחידי תחילת מקורו, היה בתחילת מלכות ישמעאל שהיה מלך מצרים שנשא לאישה בת מלך בגדד (בבל), וכשבאה למצרים שאלה על ענין היהודים ואם יש להם מלך או נשיא, ואמר לה המלך אין להם לא מלך ולא נשיא. אמרה לו: והלא במלכות אבי יש ישראלים הרבה ויש להם נשיא נקרא ריש גלותא והוא מזרע דוד המלך ואבי מתברך בו ועושה לו כבוד גדול לפי שהוא מזרע מלכים ונביאים, ומיד צוה המלך להביא לו משם איש אחד מזרע דוד המלך ע"ה, ושלחו איש נבון וחכם ומינה אותו נגיד על כל היהודים ומשם נשתלשל הנגידות במצרים והיה לו הרמנותא דמלכא ומאמר המלך לרצות את העם במקל ורצועה דכתיב "לא יסור שבט מיהודה" ואחר

אפילו ביחידי דכתיב "בצדק תשפוט עמיתך" ומדברי סופרים בעינן שלושה, וכיון שאם קבלוהו עליהם בעלי דין או שבירו אותם הציבור הרי מותר לדון יחידי לכתחילה שחזר הדבר לדין תורה וכן מעשים בכל יום שנהגו במצרים לדון יחידי.

תומים ג,ה – מביא ראייה מתוסי' שסובר שאם קבלוהו עליהו יכול לדון. תוסי' פ"ק דמגילה יד. הגמ' אומרת על דבורה הנביאה שהיתה שופטת את ישראל והיתה יושבת תחת התומר משום יחוד. אומר התומים: מה חידש תוסי' יותר מדברי הגמ', אלא שהיה קשה לו שהרי דבורה צריכה לדון בשלושה אי"כ אין יחוד אלא ע"כ מדובר שהיא דנה יחיד, וכיון שבאו לדון אצלה, כאילו קיבלוהו עליהם.

ט. לדון יחידי בזמן הזה

במאמרנו ניסינו לעמוד על ההלכה באיזה מקרים מותר לדין מומחה לדון בע"כ של בע"ד כמו שכתוב בשו"ע ג,ב. "פחות משלושה אין דיניהם דין אפילו לא טעו וא"כ קבלום בע"ד או שהוא מומחה לרבים".⁴ משמע בדבריו שאם הדין מומחה לרבים יכול לדונם בע"כ. אמנם בזמן הזה כבר כתב הרמ"א ג,ב שאין דנים דין מומחה לרבים שידון ביחידי בע"כ של אדם.

הגר"א מביא מקור לדין זה של הרמ"א מבי"מ סז,ב התוסי' בשם ר"ת כתב, שרבינא לא רוצה ליטול השם ולעשות עצמו צורבא מרבנן עיי"ש, הרי רבינא לא החשיב עצמו לדורבא מרבנן כ"ש בדורנו, ועיין מה שכתב מהר"י וייל תשובה קמ"ו בזמן הזה בעוה"ר נתקלקלו הדורות ונתמעטו הלבבות ונתעוותו הדיינים לא אשכחן שום למדן בעולם שהוא מומחה לרבים שהוא ראוי לכך וא"כ בזמנינו אפשר לדון יחידי רק ברצון שני בע"ד וה"ל כקבלוהו עליהו ואינם יכולים לחזור בהם מקבלה ז'⁵.

שנפסק זרע דוד ממצרים חזר הנגיד למי שראוי לה מצד חכמתו ומעשיו והיה דן יחידי בדיני ממונות, מעניש, ומכה, ומנדה, ומחרים כפי מה שצריכה השעה ואע"ג דבטלה הנגידות נשאר המנהג הראשון שהיה דן יחידי במקום הנגיד.

⁴ טור סימן ג' בשם ר' שרירא גאון יחיד מומחה היינו דחשיב כר' נחמן בדורו ובקי במשנה ובתלמוד ובקי נמי בשיקול הדעת, ומעיין בדינים כמה שנים והוא מנוסה ולא אירעה לו טעות.

⁵ הרי קבלת הצדדים לדונם בע"כ נעשית בלי מעשה קנין וא"כ מה מחייב אותם שלא יוכלו לחזור בהם. וכנראה סומכים בזה על דברי התוסי' בי"מ עד ג (ד"ה הכא) שכתב ישנם מקרים שאדם מתחייב עליהם בלי קנין אלא דברים בעלמא כאשר בעלי הדין אמרו

כיום בתי דין הרבניים בישראל דנים עפ"י תקנות בתי הדין. בתקנון משנת תשנ"ג פרק א' מובא "בית דין יושב בהרכב של שלושה דיינים להוציא מקרים שבהם רשאי ביה"ד לדון מבחינת ההלכה בפחות משלושה".

בפיסקה 2 נכתב "רשאי ביה"ד לדון בהרכב של פחות משלושה" ובאחד המקרים המובאים שם הוא: "ענין שהסכימו עליו הצדדים שיידון בדיין אחד וביה"ד אישר שהענין ראוי לפי דין תורה להיות נידון בדיין אחד" דהיינו במקרה שהצדדים מסכימים שידונם ביחיד וזה נחשב קיבלוהו עליהו לדונם ביחיד.

"נאמן עלי אבא" שמקבלים עליהם שידונם ואינם יכולים לחזור בהם כיון שיש להם תביעה זה על זה והם קיבלוהו עליהם כך את הדין הרי זה קבלה שאינם יכולים לחזור בהם.